

LOODUSLIKUD PÜHAPAIGAD

Eesti on hiite maa

Looduslikud pühapaigad on Eesti maastike, kultuuri ja identiteedi olemuslik osa. Arhiivianalüüsi põhjal on teada üle 800 kogukondliku hiiepaiga, lisaks mitu tuhat püha veekogu, üksikut kivi, puud, koobast, panka jms.

Looduslikud pühapaigad on kindlalt piiritletavad maa-alad, mida meie esivanemad on tajunud pühana ja hoidnud üldiselt puutumatusena. Pühapaiku on kasutatud üksi, pereringis või kogukonniti pärimuslike tavade järgimiseks. Aja jooksul kasvanud vaimne ja aineiline kultuuripärand ning looduslik rikkus on muutnud need paigad eriliselt väärtuslikeks.

Eesti pühapaikade rohkus ning nendega seotud traditsioonide elavus on õhtumaises Euroopas erandlik. Pühapaikadega seotud vaimne pärand on mitmekesine: teadmised loodusest, kohanimed, koha- ja perepärimus, uskumused, tavad ja kombetalitused. Pühapaikade pind on talletanud esivanemate tegevuse jäljed materiaalsel kujul. Pühapaigad on aga pinnaseks ka uuematele kultuuriilmingutele: perekonna-, tänava-, asutuste, ühenduste ja ettevõtete nimedele ning neist ammutab ainet kujutav kunst, kirjandus ja helilooming.

Vanimad looduskaitsealad

Rahvusvaheline Looduskaitsealiit (IUCN) peab looduslikke pühapaiku inimkonna vanimateks kaitsealadeks. Pühapaigad ilmestavad maastikke ning on sageli väärtuslikud elupaigad haruldastele taime- ja loomaliikidele. Paljudele põlisrahvastele on omane arusaam, et pühapaiga loob ja seda muudab loodus. Inimene külastab pühapaiku, kuid ei sekku seal looduse kulgu. Nii on pühapaigad rahvakultuurile omane looduskaitse vorm ning seal on meieni jõudnud märkimisväärne osa Eesti maastikulisest mitmekesisusest ja elurikkusest.

Pühapaikade kaardistamine on algusjärgus

2014. a seisuga on ligi 110 kihelkonnast pühapaigad kaardistatud Muhu, Juuru, Põlva ja Võnnu kihelkonnas ning Kuusalu kihelkonna põhjaosas. Eeluring on toimunud Nõo, Tartu, Hargla, Räpina, Kambja ja Kanepi kihelkonnas. Mujal seisab pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine alles ees.

Kuna pühapaikadel puuduvad reeglina ainuomased välistunnused, on nende asukoha määramine sageli võimalik vaid kohalike elanike abil. Pärimusmaastiku, ajaloolise mälu ja kitsalt levinud kohanimede tundmine on seejuures hädavajalikud. Rohkesti on selliseidki pühapaiku, millest kirjalikke andmeid ei ole ning mille olemasolust teavad üksnes vähesed kohalikud elanikud. Külad on aga kiiresti tühjenemas ning koos paigamäluga on kadumas pühapaigad.

Pühapaiku ohustab kõige enam unustamine

Seni toimunud uuringute põhjal võib arvata, et unustamise tõttu on otseses hävimisohus kuni 3000 pühapaika. Kuna maaomanikud ja asutused sageli ei tea, kus pühapaigad asuvad, saavad need kannatada ka teadmatusel. Samuti on pühapaikade hoidmist seni takistanud ebamäärane õiguslik korraldus. Seadustikus puudub loodusliku pühapaiga mõiste ning teada olevatest pühapaikadest vaid kuni viiendik on kaitse all arheoloogiamälestise või loodusobjektina.

Kasutusel on sajad pühapaigad

Muinsuskaitseameti looduslike pühapaikade eksperdinõukogu hinnangul on praegu nähtavalt kasutusel sajad ajaloolised pühapaigad¹. Paljudest allikatest tuuakse tervisevett ja sinna jäetakse ande. Ohvrikividel võib näha münte ja pühadel puudel paelu. Mitmel pool on taastunud kogukondlike hiiepühade tava ning Kagu-Eestis on kasutusel ajalooliste

¹ Pühapaikade arengukava 2015-2020 eelnõu lk 18:
http://www.flaj.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lp_arengukava_2015_2020_140404_ametlik.pdf

matusetavadega seotud ristipuud. Lisaks leidub rohkesti pühapaiku, millega tuntakse vaimset sidet, kuid mida külastatakse harva. Avaliku arvamuse uuringu kohaselt peab looduslike pühapaikade kaitsmist oluliseks 84% Eesti elanikest ning 61% inimestest on valmis osalema pühapaikade kaitsmisel. Vähemalt kord aastas külastab mõnd pühapaika ligi kolmandik vastanuist ning 70% külastaks pühapaiku sagedamini, kui nendega seotud teave oleks paremini kättesaadav. Hiisi väärtustavad ühtlaselt erinevad soo-, vanuse-, keele ja usurühmad ning see nähtus tugevdab ühiskonda².

Head tavad

Pühapaikadega seotud ajaloolised tavad on Eesti eri paigus sarnased. Seal hoitakse rahu ja puhtust ning välditakse sekkumist looduslikku kulgu. Seal ei ole soovitatav raiuda puid, murda oksti, niita rohtu, karjatada loomi, harida maad, ehitada, küttida, kalastada ning varuda loodusande. Rahvapärimuse kohaselt välditakse pühapaigas ka vandesõnu ja tüli ning ei rahuldata loomulikke vajadusi. Nende tavade eesmärk on hoida inimest ja luua heaolu. Vajame keskkonda, kus saab segamatult kogeda looduse väge, otsida eneses rahu ning tugevdada sidet esivanematega.

Üldiselt puutumatu pühapaikade hulgas on erandiks maanteede ääres asuvad ristipuud, mille tunnuseks on puu koorde lõigatud ristimärgid.

Puutumatud on ka pühapaika jäetud annid, kuid meeles tuleb pidada, et pühale puule sobib siduda üksnes looduslikust kiust paela.

Pühapaiga eest hoolitseb loodus

Võrreldes ehitismälestistega ei ole pühapaikade hoidmine kuigi kulukas. Tavaliselt piisab sellest, kui paik rahule jätta ning edasise eest hoolitseb loodus. Lagunevad rajatised ja inimtekkeline prügi tuleb pühapaigast koristada. Võimalusel võib korrastada juurdepääsutee ning püstitada piirdeid, väravaid, lõkkekohti jm rajatisi, mis on vajalikud ajalooliste tavade järgimiseks. Piirkonnale omaste põliste lahenduste, materjalide ja töövõtete kasutamine on seejuures tervitatav.

Lisateavet

Rahvusvaheline Looduskaitseliit on koostanud eeskätt ametnikele mõeldud juhendi pühapaikade haldamise kohta:
hiis.ee/files/IUCN_juhend.pdf

Eesti, Rootsi ja Läti pühapaikade kaitsjate koostöös on valminud kohalikud suunised:
hiis.ee/files/Suunised_ek.pdf

Kaitsealuste ja väheohustatud pühapaikade andmetega saab tutvuda koostamisel olevas andmekogus: andmekogu.hiis.ee

Voldiku tekst viidetega:
hiis.ee/files/voldik2014.pdf

Väljaandja: Hiite Maja SA
Teksti koostas: Ahto Kaasik
Trükikoda: Kuma Print

---

² Kaasik, A 2014. Eesti elanike hoiakud hiite ja teiste looduslike pühapaikade suhtes. Avaliku arvamuse uuring 2014: http://www.flaj.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lp_uuring2014.pdf